

De *anima historica naturaliter*

Bunna Ebels-Hoving en de verlokkingen van de historische sensatie

MARC BOONE

The anima historica naturaliter: Bunna Ebels-Hoving and the Allure of Historical Sensation
In her book (*Geschiedenis als metgezel*) Bunna Ebels-Hoving pays a great deal of attention to explaining how and why she became a historian. This is important, for it describes a process that is often done by well-established high ranking professors, while here we are allowed to hear the voice of an intellectually engaged woman who did not reach the solitary heights of academia, but nevertheless remained a keen observer of the social practices and intellectual evolution within a part of the historian's profession that was very much determined by tradition – medieval studies. For a contemporary reader almost an anthropological perfume emanates from the way she describes how she was introduced by her masters in the profession. For another central theme, the technical and epistemological aspects of how one practices medieval history, it looks as if very little has changed. Especially concerning the way mediaevalists might use the so-called traditional auxiliary sciences, palaeography and diplomatics, in the first place her book reads as a down to earth but very just appraisal of the values at stake. Some of the discussions she recalls having witnessed indeed refer to both older examples and actual debates.

Het is kennelijk wat met in Groningen werkzame mediëvisten: Huizinga had er naar eigen zeggen in 1907 tijdens een wandeling langs het Damsterdiep een revelatie die hem er toe bracht het einde van de middeleeuwen niet te beschouwen als een aankondiging van wat komen ging, maar veeleer als het afsterven van wat heengaat, waarmee de basisidee van de 'Herfstij' was gelegd.¹ Bunna Ebels-Hoving doet in haar *Geschiedenis als metgezel*² heel wat inspanningen om in haar eigen *Werdegang* als historica gelijkaardige momenten van historische bewustwording, van 'historische sensaties' à la Huizinga – het befaamde 'dronkenschap van een ogenblik waarin heden en verleden samenvloeien'

– te ontdekken. Dit voert haar en haar lezers van Brockley Hill (in Edgware, ten noorden van Londen), langs de thermen van Diocletianus in Rome, naar jawel, ‘Klein Toornvliet’ nabij Groningen, een onversneden pelgrimsoord voor elke Huizinga-fan. Er kleeft uiteraard veel meer aan dit werk dat ik met veel waardering en gaandeweg met meer en meer plezier ben gaan lezen. Het is namelijk een geslaagd en moedig, want de auteur laat toch vaak in haar ziel – een onvervalste *anima historica* – kijken, relaas van wat een bijna dagelijkse omgang met geschiedenis voor een vrouw in het Nederland van kort na de Tweede Wereldoorlog, gepromoveerd in Groningen in 1971 en aldaar academisch actief als universitaire docente tot 1992, heeft betekend. Een zeldzaam egodocument nu eens niet van een gevierd hoogleraar die alles met afstand en van op een zekere hoogte overschouwt, maar van de hand van een relatief (toch in haar beginjaren) zeldzame vrouwelijke medewerker die, zo blijkt ten overvloede uit de tekst, weliswaar formeel deeltijds aangesteld, toch zo goed als voltijds begaan was met haar vakgebied.

Initiatie en sociale praktijken uit een vervlogen tijd?

Een van de aardige aspecten is dat ze, wanneer naar een handboek voor het historisch bedrijf verwezen wordt, refereert naar een versie van het handboek ‘historische kritiek’ dat mijn leermeester Walter Prevenier ooit heeft geschreven en dan nog in een versie waar ondergetekende als co-auteur aan heeft meegewerkt.³ Ik voelde mij dan ook bij herhaling bijna persoonlijk aangesproken, al behandelt Bunna Ebels toch een op het eerste gezicht tot het verleden behorende manier van geschiedenis beoefenen. Het boek is dus ook een geslaagd tijdsbeeld van een periode waarin hoogleraren nog een zeer grote invloed hadden op hun leerlingen, en dat begon al met de keuze van een onderwerp. Eigenlijk moet men van een ‘gave’ spreken, want het onderwerp werd zonder meer door de hoogleraar opgegeven, veel ‘vrije’ keuze was er niet. Daarnaast werd ook voor een initiatie in het archief gezorgd: de hoogleraar (in casu: P.J. van Winter) begeleidde hoogst persoonlijk van bij zijn huis de aankomende *historica* naar het archief. Ebels stelt het voor als een gang van zaken ‘tekenend voor een totaal voorbij verleden’ (40). Zonder zover te willen gaan als Derrida die een ronduit Freudiaanse betekenis geeft aan de initiatie in en de omgang met het archief, moet mij toch van het hart dat iets dergelijks

1 J. Huizinga, *Mijn weg tot de historie* (Haarlem 1947) 49.

2 Bunna Ebels-Hoving, *Geschiedenis als metgezel. Confrontaties met een vak, 1950-2010* (Hilversum 2011).

3 W. Prevenier, M. Howell, M. Boone, *Uit goede bron. Inleiding tot de historische kritiek* (zevende herziene druk; Leuven, Apeldoorn 2000). Momenteel wordt het onderwijs over deze materie ondersteund door M. Boone, *Historici en hun métier. Een inleiding tot de historische kritiek* (derde herziene druk; Gent 2011).

▲
Johan Huizinga, geportretteerd als Filips de Goede.

Marc Boone, *Historici en hun métier. Een inleiding tot de historische kritiek*, 319.

▲
Johan Huizinga.

Marc Boone, *Historici en hun métier. Een inleiding tot de historische kritiek*, 319.

mij in de vroege jaren zeventig in Gent ook nog is overkomen.⁴ Zo totaal voorbij was het verleden dan toch niet, maar zowel in het geval van Ebels en van ondergetekende ging het natuurlijk in de eerste plaats om een initiërende kennismaking met het archiefdocument en met de instelling waar dit en vergelijkbare documenten werden opgeslagen. Het is dan ook vooral een uiting van een sociale en wetenschappelijke praktijk die kenmerkend is voor een onderwijssituatie met een (zeer) beperkt aantal studenten. Ik herinner mij nog ooit in de beginjaren van mijn docentschap hetzelfde met enkele van mijn eigen studenten te hebben gedaan, in het volle besef dat in de actuele situatie van massificatie het zo goed als ondenkbaar is geworden.

Veel van waar het verder in dit boek over gaat, met name de historische methode die Ebels ooit is bijgebracht en de manier waarop ze daar in de praktijk is mee omgegaan, ademt op het eerste gezicht een parfum uit van een definitief verloren tijd. Maar is dat echt zo?

Het verhaal van Bunna Ebels wordt opgehangen aan een overzicht van de verschillende fases die elk historisch onderzoek nu eenmaal doorloopt: de keuze van een onderwerp, de bronnen die de studie van dit onderwerp kunnen ondersteunen, het verhaal dat op basis van deze bronnen kan worden geformuleerd en uiteindelijk de receptie, hoe het werk van de historicus/a wordt ontvangen door vakgenoten en door de brede buitenwereld. Er is erg veel in deze opzet dat getuigt van een grote intellectuele eerlijkheid en een opmerkelijke kritische bevraging van de eigen praktijk. Ebels stelt het daarbij voor alsof ze terugblijkt op een geheel van praktijken die hun tijd hebben gehad en die kenmerkend waren voor de periode kort na de Tweede Wereldoorlog en met de onvermijdelijke uitlopers naar de periode van de *linguistic turn* en het postmoderne denken. Naast Huizinga moet Ankersmit een van de meest geciteerde auteurs in dit boek zijn. Hoe vormelijk verzorgd het boek ook is, wat ik echt node heb gemist is een index want dit is bij uitstek een boek dat het van cross-referenties moet hebben en waar ik later, met veel moeite, passages zal willen van terugvinden, een 'exercitie' om een volgens Ebels' Kossmanniaanse uitdrukking te gebruiken, die door een index veel eenvoudiger ware geweest. Verschillende keren evenwel heb ik mij toch betrap op de overweging dat au fond er niet zo veel en zo drastisch voorbij hoeft te zijn. Vormelijkheden en dragers van informatie zijn uiteraard grondig veranderd. Wat Ebels beschrijft en illustreert zijn de verschillende stappen in het toepassen van het métier van de historicus, een mediëvist in haar geval, wat altijd voor wat aparte praktijken zeg maar de hocus-pocus met de traditionele hulpwetenschappen zorgt, maar

4 J. Derrida, *Mal d'archive: Une impression freudienne* (Parijs 1995). Het jaar daarna verscheen de Engelse vertaling *Archive Fever: A Freudian Impression* (Chicago 1996). Ik heb ooit mijn Gentse ervaring

in dit verband beschreven: M. Boone, 'De Gentse Berg van Barmhartigheid, het Gentse stadsarchief: een 'lieu de mémoire'', in: L. Charles e.a., *De Berg van Barmhartigheid in Gent* (Gent 2003) 9-11.

'Klein Toornvliet', Verlengde Hereweg te Groningen werd bewoond door Johan Huizinga en zijn gezin tijdens zijn hoogleraarschap aan de Rijksuniversiteit Groningen van 1910 tot 1914.

Foto: Enno B. Ebels.

de basisattitudes zijn evenwel in vele gevallen nog net dezelfde als die waarmee mijn leermeesters mij hebben gevormd, waarmee deze leermeesters zelf gevormd waren, en waarmee ik mijn studenten probeer op te leiden.

Zin en onzin van bronnenkritiek en eruditie

Laten we even ingaan op de discussie waar Bunna Ebels ook op ingaat: een waarachtige *'bella diplomatica'* (de uitdrukking komt uit de pen van Fritz Hugenholtz die ze zelf van een van de protagonisten, Oppermann himself had ontleend) tussen Oppermann en Huizinga.⁵ Inzet was een dispuut tussen Oppermann, Duits hoogleraar die in Utrecht hulpwetenschappen doceerde en die een van zijn promovendi, C.D.J. Brandt een wel erg kritische lezing van eerder door Huizinga bestudeerde en uitgegeven stadsprivileges van Haarlem had laten uitvoeren. Een en ander greep plaats in de jaren twintig van de voorbije eeuw en voerde tot wat Ebels zelf het 'meest polemische stuk van Huizinga's hele oeuvre' heeft genoemd (132). Een weinig verhullende passage uit een brief van dezelfde Huizinga aan Henri Pirenne van 23 oktober 1917 (laatstgenoemde verbleef toen in gevangenschap in Duitsland en onderhield een stevige correspondentie: met vele Nederlandse collega's, waaronder Huizinga) laat zien wat Huizinga toen al over de aanpak in de stijl van Oppermann dacht:

Et pourtant les dernières années m'ont rendu de plus en plus incapable de goûter ces ouvrages ultrascientifiques et illisibles qui abondent dans notre science. Je dis souvent à mes étudiants qu'un livre illisible est un mauvais livre, quel que soit le sujet (excepté en mathématiques je pense, mais peut être ces messieurs les mathématiciens trouvent illisible beaucoup ce qui ne nous le paraît pas). J'ai sous main un beau spécimen d'un tel ouvrage justement à présent. Vous connaissez M. Oppermann, professeur à Utrecht. Il a présenté à notre Académie royale une dissertation sur les sources de l'histoire de la Hollande du X. au XII. siècle, que je dois lire pour rapporter là-dessus. Vous savez comment c'est maigre cette tradition d'Egmond dont il s'agit. Et vous savez peut-être que M. O. a la manie de signaler partout les falsifications. Il voit partout des moines infiniment astucieux et d'une habileté de faussaires incomparable. Il les démasque tous. Mais les grands travaux demandent de grands efforts, et voilà qu'il met 968 pages sans les pages numérotées a b c d à disqualifier nos braves Dirk et Floris, qui nous ont été chers depuis l'enfance. On raconte de Voltaire, qu'il dit en montrant à un visiteur dans sa bibliothèque

5 F.W.N. Hugenholtz, "Bella diplomatica brandtiana und Kein Ende". C.D.J. Brandt en de mediëvistiek', *Utrechtse Historische Cahiers* 1 (1980) 1-20.

les gros volumes des pères de l'église: 'je les ai lus, mais ils me le paieront'. Il me coûtera un effort de sentiments chrétiens pour ne pas dire la même chose à propos de mon collègue.⁶

De botsing met Huizinga was verre van de enige in het parcours van de intellectuele brokkenpiloot die Oppermann moet zijn geweest. Ook in Gent heeft hij de nodige sporen nagelaten, vooral nadat hij een groot deel van de oorkonden van de Sint-Pietersabdij vals had verklaard, met als gevolg dat Hans Van Werveke in een in 1933 verschenen verzameling opstellen systematisch de hyperkritiek van Oppermann diende te weerleggen.⁷ Ebels verhaalt hoe ze zelf heeft geprobeerd in de argumenten van Oppermann binnen te dringen, wat voor haar ongeveer neerkwam op het 'betreden van een Harry Potter-wereld' (133)! Een zeer lezenswaardig relaas, dat warempel eindigt met beschouwingen over het Srebrenica dossier.... Toch is de opsplitsing van de omgang met hulpwetenschappen en met de notie bronnenkritiek in een Anglo-Amerikaanse en Duits-continentale traditie minder gelukkig. Al was het maar omdat de ook belangrijke Franse traditie (vertrekkend bij dom Jean Mabillon tot de Ecole des Chartes enzovoorts) buiten beschouwing blijft. Waar het over gaat is de redelijkheid inzake het aanwenden van deze of gene methode of techniek om bronnen te analyseren, en die blijft dezelfde of het nu gaat over getuigenissen uit Srebrenica of over middeleeuwse oorkonden. Het is relatief gemakkelijk om, in de geest van Oppermann een getuigenis uit het verleden verdacht te maken, het blijft veel moeilijker om een echte vervalsing bloot te leggen. Zoals in het echte leven mag men er toch redelijkerwijs ook van uitgaan dat een bron 'onschuldig' is tot het tegendeel bewezen is. En dit mag zonder meer gepaard gaan met de nodige argwaan tegen een *l'art pour l'art* benadering, waarbij de gesofistikeerde methode en het etaleren van eruditie het haalt op de *common sense*. Zoals in bovenstaand fragment uit de brief van Huizinga aan Pirenne moge blijken, of zoals laatstgenoemde het in een van zijn in gevangenschap opgetekende

6 J. Huizinga, *Briefwisseling I, 1894-1924*, L. Hanssen, W.E. Krul, A. van der Lem (eds.) (Utrecht 1989) 208. De studie van Oppermann waarnaar gerefereerd wordt, is uiteindelijk niet door de Koninklijke Academie uitgegeven, maar verscheen als *Untersuchungen zur nord-niederländischen Geschichte des 10. bis 13. Jahrhunderts* (Bijdragen van het Instituut voor middeleeuwse geschiedenis der Rijksuniversiteit te Utrecht 3-5; Utrecht 1920-1921). Wat het dispuut Huizinga-Oppermann betreft,

recent onderzoek van onder meer J. Kruisheer heeft Huizinga's opvattingen toch wel grotendeels gerehabiliteerd: J.A. Kossmann-Putto, 'Huizinga als mediëvist in Groningen', in: C. Santing (ed.), *De geschiedenis van de middeleeuwen aan de Groningse Universiteit (1614-1939)* (Hilversum 1997) 101.

7 Oppermanns studie over de oorkonden van de Sint-Pietersabdij dateerde uit 1928, zie H. Van Werveke, *Kritische studiën betreffende de oudste geschiedenis van de stad Gent* (Antwerpen, Parijs 1933).

overpeinzingen ook uitdrukte.⁸ De geest van Oppermann steekt evenwel nog bij tijd en wijle de kop op. Zo had een Leuvens collega enkele jaren geleden een heel boek nodig om onder meer de echtheid te bewijzen van een stichtingsoorkonde, weliswaar van zijn eigen alma mater, waaraan tot dusverre niemand had getwijfeld....⁹

Ik vermeld deze discussies en ‘bella’ die natuurlijk niet meer zijn dan min of meer heftige stormen in de glazen water van oververhitte geesten die worstelen met een mix van overdadige testosteronproductie (het genderspect van deze ‘*batailles d’érudits*’ zou op zich ook een mooi onderzoeksthema vormen) en misplaatste territoriumdrift, ook omdat ze in het betoog van Ebels uitmondt in een bijna antropologische beschrijving van hoe de regelgeving inzake bronnenedities in Nederland en België (zeg maar bij de oude Rijks Geschiedkundige Publicatiën, waarvan een foto (118) de effectief ontzag inboezemende groene banden illustreert, en bij de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis) een zeer andere invulling heeft gekregen.¹⁰ De scheiding in 1830 wordt er weer een beetje meer begrijpbaar door. De desbetreffende pagina’s met de lotgevallen van de editie door Hettel Bruch van de kroniek van Beke of Beka in zijn meer bekende Latijnse variant (120-128) zijn in dit verband onthullend, bevatten veel (niet altijd ongewilde) humor en laten toch toe een en ander te relativeren.

Bittere ernst is het dan weer wanneer Bunna Ebels het heeft over het ‘verhaal’ van de eigenlijke historische arbeid waarvoor bronnenverzameling en -kritiek niet meer dan een voorspel zijn. Edward Gibbon speelt in dit onderdeel voor gidsfossiel, een mooie keuze natuurlijk. Maar echt op dreef raakt Ebels wanneer ze het heeft over wat geschiedschrijving nu echt tot een wetenschappelijke bezigheid maakt: de ‘verantwoordende stijl’ waarmee bedoeld wordt dat wat een historicus/a schrijft controleerbaar of in Popperiaanse zin ‘valsifieerbaar’ moet zijn, door te verwijzen en altijd een terugkeren naar de bron mogelijk te maken. Haar opmerkingen, in de pasticherende vorm van een renaissance-dialoog tussen twee studenten en een docent – dit levert bladzijden op die zo in een eerstejaarscollege over methodologie kunnen worden gebruikt

8 ‘Voyez par exemple les prodiges d’ingéniosité dépensés à découvrir de prétendues falsifications. C’est le comble des virtuosités érudites et d’une absence totale d’intelligence. On suppose à des moines du Xe siècle un degré de fourberie qui fait honneur à l’imagination des jongleurs de textes qui l’ont inventé’: B. Lyon, M. Lyon, J.-H. Pirenne (†), ‘Réflexions d’un solitaire’ by Henri Pirenne, *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor geschiedenis* 160 (1994) 201.

9 Ik alludeer op E. Van Mingroot, *Sapiente immarcessibilis: A Diplomatic and Comparative Study of the Bull of Foundation of the University of Louvain (December 9, 1425)* (Leuven 1994). Zie de recensie van dit werk door Thérèse de Hemptinne in *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 112:1 (1997) 108-111.

10 Ik gebruik hier de term antropologie zoals aangewend door J. Tollebeek, *Fredericq & zonen. Een antropologie van de moderne geschiedwetenschap* (Amsterdam 2008).

– over de annotatie zijn meer dan lezenswaardig. Een en ander loopt uit op een pleidooi voor de eigenheid van het historisch bedrijf of *métier*, gekenmerkt door een aparte toonzetting en wat Bunna Ebels een ‘draai’ noemt. En het loopt ook uit op een flits, waarin het promotie-onderzoek in de plooiën is gevallen, een ervaring op een begenadigd moment, dit keer in de herfst van 1970 wanneer ze van de fiets stapt bij een niet meer bestaande watertoren aan de Verlengde Hereweg in Groningen.... Ik begon er deze beschouwingen al mee: het is altijd wat met de Groningse mediëvisten, laten we dus maar piëteitsvol het laatste woord aan de grootmeester zelf:

In het streng gesloten gilde van de philologen en geschiedvorschers, waar de reglementen gelden en de voorschriften moeten worden nageleefd, heb ik mij nooit thuis gevoeld. Ik had, om in de taal van onze oude Windesheimers te spreken, maar een vonkske ontvangen, dat af en toe wel gloeien wilde.¹¹ ◀

Marc Boone (1955) is gewoon hoogleraar Middeleeuwse Geschiedenis aan de Universiteit Gent. Zijn onderzoeksgebieden: stadsgeschiedenis, Bourgondische geschiedenis en sociaal-politieke geschiedenis late middeleeuwen. Recente publicaties: M. Boone, ‘Cities in late Medieval Europe: The Promise and Curse of Modernity’, *Urban History* 39 (2012) 329-349; M. Boone, *Historici en hun métier. Een inleiding tot de historische kritiek* (derde herziene uitgave; Gent 2011) en M. Boone, *A la recherche d’une modernité civique: La société urbaine des anciens Pays-Bas au bas Moyen Age* (Brussel 2010) (een Japanse vertaling is in voorbereiding). Email: marc.boone@ugent.be.

11 Huizinga, *Mijn weg*, 53-54.